

MEANDRY EKONOMII EKSPERYMENTALNEJ, CZYLI O POTENCJALE I SPECYFICE METODY EKSPERYMENTU NAUKOWEGO W NAUKACH EKONOMICZNYCH¹

JACEK WOŹNIAK
WYDZIAŁ CYBERNETYKI
WOJSKOWA AKADEMIA TECHNICZNA

Złożoność procesów biznesowych nasila się, wymagając od osób odpowiedzialnych za realizację funkcji zarządzania podejmowania decyzji na coraz niższym stopniu abstrakcji, a także alokacji (relokacji) ograniczonych zasobów. Sytuacja ta ma swój oddźwięk nie tylko na poziomie mikroekonomii – występuje równocześnie na poziomie mezo-, makro- czy też megaekonomii. Dlatego tak ważną kwestią jest trafne identyfikowanie zależności pomiędzy poszczególnymi elementami konstytuującymi dziedzinę nauk ekonomicznych oraz szeroko rozumianą gospodarkę, co więcej należy również (jeśli nie przede wszystkim) zbadać specyfikę tych zależności, zdefiniować mechanizmy wpływające na zachowania określonych podmiotów gospodarujących oraz rezultaty (aktywności) będące ich pochodnymi.

Dziedzina nauk ekonomicznych dysponuje szerokim wachlarzem metod i technik badawczych, których pozycja i dojrzałość metodologiczna są zróżnicowane. Szeroko rozumiane zmiany w zakresie gospodarowania z jednej strony wymagają nieco odmiennego, niejako bardziej współczesnego, systemowego, nierzadko interdyscyplinarnego podejścia do realizacji procesów badawczych, co jest w pewnym sensie warunkowane „znużeniem” sztafpetową percepcją procesów badawczych w ekonomii. Z drugiej strony „tradycyjne” metody stwarzają swoisty ekosystem do implementacji w pewnym sensie rewolucyjnych, nieszablonowych rozwiązań badawczych. Jednym z tych tzw. „współczesnych” rozwiązań w zakresie prowadzenia badań naukowych (ale nie tylko) jest metoda eksperymentu naukowego – przez wielu badaczy nadal niedoceniana.

Książka pt. *Ekonomia eksperymentalna* została napisana przez ośmioro autorów: Michała Krawczyka (redaktor całości), Barbarę Bobrowicz, Roberta Borowskiego, Anetę Dzik, Tomasza Gajderowicza, Przemysława Kuztelaka, Natalię Nehrebecką oraz Macieja Wilamowskiego. Wszyscy autorzy są związani zawodowo i/lub dydaktycznie (edukacyjnie) z Wydziałem Nauk Ekonomicznych Uniwersytetu Warszawskiego. Opracowanie to, jak wskazują autorzy, jest podręcznikiem dla wszystkich tych,

---

¹ Recenzja książki pod redakcją Michała Krawczyka pt. *Ekonomia eksperymentalna*, wydanej nakładem Oficyny Wolters Kluwer Business (Warszawa 2012, 296 stron; ISBN: 978-83-264-3798-4).

którzy chcą zgłębić tajniki metody badawczej, jaką jest ekonomiczny eksperyment naukowy. Książka kierowana jest zarówno do początkujących, jak i doświadczonych pracowników nauki, dydaktyków, dyplomantów studiów pierwszego i drugiego stopnia, doktorantów oraz wszystkich innych osób zainteresowanych problematyką eksperymentalnej analizy i syntezy procesów zachodzących w szeroko rozumianej gospodarce, w tym także praktyków gospodarczych (s. 11).

Książka składa się z trzech zasadniczych części. W pierwszej z nich, zawierającej pięć rozdziałów i zatytułowanej *Metodologia badań eksperymentalnych*, przedstawiony jest w sposób kompleksowy, kompletny i spójny całościowy proces realizacji badania w oparciu o metodę eksperymentu naukowego. Część druga zatytułowana jest *Przegląd wyników* i składa się z sześciu rozdziałów. Natomiast część trzecia nosi tytuł *Nienaukowe zastosowania eksperymentów*, składa się z dwóch rozdziałów i nawiązuje do aplikacyjnego charakteru eksperymentu ekonomicznego w praktyce gospodarowania.

Autorzy recenzowanej książki trafnie zauważają, że metoda eksperymentu naukowego nie stanowi panaceum na wszelkie bolączki ekonomii (s. 28). Wręcz przeciwnie, niektórych zjawisk nie da się w pełni (lub czasami w ogóle) zbadać z wykorzystaniem tej metody, choć każda kolejna próba takiego działania jest w pewnym sensie wartościowa z metodologicznego (i częściowo merytorycznego) punktu widzenia. Autorzy zauważają także, że eksperyment naukowy coraz częściej jest wykorzystywany przez środowisko badaczy (zwłaszcza na gruncie polskim), chociaż nie brakuje sceptyków odnośnie do potencjału badawczego tej metody. Eksperyment ekonomiczny wymaga próby operacjonalizacji zjawisk, które z jednej strony są trudne do skwantyfikowania, a z drugiej bezsprzecznie bazują na czynniku ludzkim w ekonomii – odwołują się bowiem do jego roli i znaczenia jako elementu w systemie gospodarowania odpowiedzialnego za bezpośrednie kształtowanie specyfiki i struktury określonych procesów, np. alokacji zasobów, procesu ustalania cen w gospodarce, mechanizmów komunikacji w zespołach pracowników itp. – przykładów można wskazać wiele. Nic więc dziwnego, że autorzy zauważają, że „metoda eksperymentalna stosowana jest obecnie niemal do wszystkich działań i zagadnień poruszanych przez ekonomię” (s. 19) – także do tematyki zachowań altruistycznych, niechęci do nierówności, alokacji dóbr publicznych itp. Eksperyment naukowy nie zastępuje innych metod badawczych w naukach ekonomicznych, może natomiast stanowić komplementarne względem nich podejście, dostarczające alternatywne sposoby rozwiązania określonych problemów zarówno z zakresu ekonomii, finansów, jak i zarządzania.

Autorzy nie próbują eksponować metody eksperymentu naukowego jako narzędzia doskonałego z punktu widzenia metodologii nauk ekonomicznych oraz najlepiej dostosowanego do zmian i wymagań współczesnych uwarunkowań gospodarczych. Wręcz przeciwnie – uwypuklony jest przede wszystkim w pewnym sensie uniwersalny charakter tej metody badawczej, zaprezentowane są różne możliwości aplikacyjne i – co wydaje się być szczególnie wartościowe z perspek-

tywy metodologii badań – występuje wyraźne wskazanie na zawodny charakter tej metody, którą trzeba stosować wyłącznie w sposób uzasadniony metodycznie i merytorycznie, tj. przemyślany, szczegółowo zaplanowany, ustrukturalizowany i konsekwentnie (wręcz ortodoksyjnie) realizowany. Eksperyment (ekonomiczny) stawia bowiem na pierwszym miejscu sposób uzyskania odpowiedzi na nurtujące badacza pytanie, a nie pytanie badawcze jako cel sam w sobie. Każdy eksperyment dla konkretnego zagadnienia można przeprowadzić na różne sposoby, otrzymując odmienne wyniki. Nie należy zatem dziwić się, że autorzy książki uwypuklają rolę i znaczenie procesu realizacji eksperymentu naukowego oraz wzbogacają treść książki przykładami zarówno własnych badań/eksperymentów, jak i autorów z innych ośrodków naukowych (także z zagranicy).

Recenzowana książka dotyka ważkiej kwestii z punktu widzenia metodologii nauk ekonomicznych, ale również częściowo praktyki gospodarczej – a mianowicie możliwości stosowania metody eksperymentu naukowego dla celów konfirmacji lub falsyfikacji hipotez badawczych, a tym samym lepszego zrozumienia mechanizmów funkcjonowania gospodarki. W krajowym środowisku naukowym wyróżnić można zarówno zagorzałych zwolenników, jak i przeciwników podejścia eksperymentalnego na gruncie nauk ekonomicznych. W związku z powyższym zauważyć należy, że recenzowana książka jest aktualna i istotna pod względem rozważań o charakterze metodologicznym. Stanowi bowiem udaną próbę konfrontacji (*i*) możliwości i wymagań stawianych szeroko rozumianej ekonomii względem tej metody badawczej z (*ii*) potencjalnymi korzyściami i zagrożeniami wynikającymi z zastosowania eksperymentu naukowego. Książka jest w pewnym stopniu inspiracją dla czytelnika, jak postępować z eksperymentem naukowym w ekonomii, wskazując jednocześnie *explicite*, czym eksperyment nie jest lub być nie powinien. Pozycja ta – co jest jej szczególnym walorem utylitarno-poznawczym – stanowi swoiste wyzwanie intelektualne sprowadzające się do tego, że czytelnik niejako „zmuszony” jest do spojrzenia na procesy zachodzące w gospodarce w inny sposób niż zwykle się to „tradycyjnie” robić np. w dyscyplinach ekonomii lub nauk o zarządzaniu.

Po lekturze można skłaniać się ku opinii, że część trzecia książki jest szczególnie ważna dla studentów/dyplomantów, zwłaszcza kierunków ekonomicznych (ale nie tylko) – te „grupy docelowe” uczelni wyższych stanowią bowiem z jednej strony zarówno inspirację dla kształtowania procesu dydaktycznego, jak i są jego bezpośrednimi odbiorcami, z drugiej strony natomiast będą zasilają szeregi pracowników/specjalistów różnych typów organizacji. Dlatego tak ważna jest ich świadomość w zakresie możliwości i problemów związanych ze stosowaniem metod eksperymentalnych w ekonomii.

Wartym uwagi elementem recenzowanej książki są wykazy literatury dodatkowej dla niektórych rozdziałów, które słusznie podniesione zostały do rangi autonomicznych podrozdziałów w wyniku wyodrębnienia z ogólnego spisu bibliograficznego zamieszczonego na końcu książki. Wykazy te skrótowo charakteryzują pola zainteresowań badawczych poszczególnych autorów książki, prezentując jednocześnie

aktualny w nauce światowej zakres osiągnięć ekonomii eksperymentalnej w różnych obszarach wiedzy, a także aktywności podmiotów gospodarujących. Książka zwieńczona jest spisami ilustracji i tabel, obszernym wykazem literatury, a także indeksem – które w znacznym stopniu usprawniają nawigację czytelnika po całości książki, a tym samym zgłębianie i przyswajanie prezentowanych w niej treści.

Jeśli chodzi o ocenę struktury książki, to należy zauważyć, że jest ona w pełni logiczna i uzasadniona. Czytelnik jest niejako etapami wtajemniczany w – jak się okazuje – nie do końca oczywistą i prostą sztukę pełnej realizacji eksperymentów ekonomicznych. Autorzy na wstępie prezentują treści podstawowe, nakreślając ramy metodyczno-metodologiczne. Natomiast po zasadniczym przygotowaniu czytelnika następuje przejście do analizy poszczególnych przykładów eksperymentów. Niestety, „słabą stroną” owych rozdziałów wprowadzających – czyli części pierwszej książki – jest momentami nadmierne zaufanie czytelnikowi i wiara w poziom jego wiedzy oraz w pewnym sensie doświadczenie zaczerpnięte zarówno z praktyki gospodarczej, teorii nauk ekonomicznych, jak i częściowo metodologii nauk ekonomicznych. Sytuacja ta ma swoje silne odzwierciedlenie w swoistym przeszacowaniu możliwości intelektualnych czytelnika. Patrząc jednak na tę sytuację z drugiej strony, warto podkreślić, że takie podejście do transferu informacji i wiedzy przez poszczególnych autorów świadczy o ich doskonałym warsztacie, przygotowaniu merytorycznym i tym samym jakości przekazywanych treści – co stanowi niewątpliwą wartość recenzowanej książki. Zasadnym działaniem mogłoby być w tej sytuacji rozwinięcie poszczególnych „zaawansowanych” merytorycznie podrozdziałów, np. na poziomie przypisów. Może warto zastanowić się nad włączeniem dodatkowych, tj. eksplanacyjno-eksplikacyjnych podrozdziałów do już istniejących treści – tak aby czytelnik mógł w pełni świadomie podążać za myślami autorów. Przedstawiona sytuacja ma miejsce np. w rozdziale drugim na temat planowania eksperymentów (s. 33-64), m.in. w momencie rozwijania zagadnień związanych z kwestiami wyboru poziomów zmiennej eksperymentalnej (s. 46-47), zastosowania w eksperymencie więcej niż jednej zmiennej eksperymentalnej (s. 47-49) lub też określania kolejności warunków eksperymentalnych (s. 49-50).

Lektura książki sugeruje poniekąd konieczność zwrócenia szczególnej uwagi na kwestię roli i znaczenia analiz *ex ante* i *ex post* w planowaniu i realizacji eksperymentów naukowych na gruncie dziedziny nauk ekonomicznych. W trakcie zgłębiania poszczególnych rozdziałów książki może nasuwać się następująca kwestia – czy w ogóle podejście *ex ante* jest możliwe do zastosowania w realizacji eksperymentu naukowego w ekonomii?

Recenzowana książka stanowi cenne i wartościowe źródło wiedzy z zakresu ekonomii eksperymentalnej. Integruje takie obszary jak metodyka eksperymentu naukowego, historia eksperymentów na gruncie ekonomii, a także przykłady naukowego i nienaukowego zastosowania tej metody. Recenzowany podręcznik powinien być obowiązkową lekturą nie tylko dla osób zainteresowanych ekonomią eksperymentalną, doktorantów i młodych pracowników nauki, lecz także studentów

wszystkich kierunków ekonomicznych. Książka ta jest swoistym nośnikiem treści podejmujących kwestię procesów gospodarowania z innej perspektywy niż ma to miejsce w standardowych programach nauczania. Lektura tej pozycji zmienia sposób postrzegania ekonomii jako nauki – trochę ją „mechanizując”, ale tylko w „zdrowym” i dopuszczalnym zakresie.

Recenzowana książka może zatem być z powodzeniem swoistym przewodnikiem zarówno dla pracowników nauki, studentów, jak i praktyków życia gospodarczego – bo, jak podkreślają autorzy (zwłaszcza w rozdziale trzynastym), eksperyment ekonomiczny jest źródłem wiedzy nie tylko naukowej i może stanowić podstawę kreowania przewagi konkurencyjnej przedsiębiorstw. Można przypuszczać, że teoria ekonomii eksperymentalnej w kolejnych latach będzie nabierała znaczenia, zwłaszcza w środowisku młodych pracowników nauki. Jest to metoda wciąż nie do końca odkryta przez badaczy i jednocześnie z dużym potencjałem rozwoju. Eksperyment naukowy w ekonomii stanowi swego rodzaju wyzwanie dla badacza, wyzwanie trudne, ale za to inspirujące i w pewnym sensie „wciągające”, bo jeśli ktoś raz zasmakuje specyfiki eksperymentu ekonomicznego, to z pewnością mu ulegnie. Pole do działania w tej materii jest duże, zatem tylko i wyłącznie od przyszłych (i oczywiście również bieżących) pokoleń wielkiej „rodziny ekonomistów” zależy, czy metoda ta będzie się dalej rozwijała. Recenzowana książka stanowi zatem istotny przyczynek do rozwoju tej metody na gruncie polskim, zaczynając od odpowiedniej w mojej opinii grupy docelowej – czyli studentów kierunków ekonomicznych. Opiniowana pozycja odznacza się zarówno charakterem utylitarnym, jak i poznawczym. Publikacja stanowi bowiem spójne, kompletne i precyzyjnie przemyślane opracowanie, z którym warto się zapoznać, podejmując próbę naukowej i/lub praktycznej refleksji nad gospodarką i gospodarowaniem *sensu largo*.

Podstawowy wniosek, który poniekąd stanowi esencję oraz przesłanie treści zawartych w książce i który powinien przyświecać czytelnikowi od pierwszej do ostatniej strony, brzmi: planując, przygotowując, realizując i kontrolując eksperyment naukowy m.in. na gruncie dziedziny nauk ekonomicznych, należy cały czas *myśleć*, zarówno w perspektywie długofalowej, jak i w wymiarze operacyjnym. Z jednej strony, jako badacze i ekonomiści, musimy być świadomi tego, jakim celem nasz eksperyment ma służyć, czyli tego, co jest (lub ma być) efektem końcowym. Z drugiej strony natomiast cały czas trzeba czuwać nad precyzją działań, monitowaniem poziomu kosztów, wiarygodnością i reprezentatywnością Graczy, warunkami (także fizjologiczno-fizycznymi) prowadzenia eksperymentu itp. Z eksperymentem naukowym w ekonomii jest częściowo tak jak z wizją państwa w teorii A. Smitha – eksperymentator jest „stróżem nocnym”, tj. czuwa, zapewnia bezpieczeństwo i warunki, z tą różnicą, że może bezpośrednio ingerować w zachodzące procesy (np. w zakresie manipulacji zmiennymi). Kończąc, należy stwierdzić, że recenzowana książka uzmysławia fakt, że dobry eksperyment to taki, który jest wiarygodny, a nie taki, który udało się zakończyć.